

Nykantianismen som provokasjon

BOKESSAY: Den tyske filosofen Kurt Walter Zeidler er ute med en samling studier hvor han presenterer nykantianismen som en provokasjon for nyere tids filosofi.

I dette bokessayet over tre deler, skriver Steinar Mathisen om Kurt Walter Zeidlers bok Provokationen. Zu Problemen des Neukantianismus. Første del drøfter blant annet om Friedrich Adolf Trendelenburgs tanker om forholdet mellom ideal og realitet.

I 1865 utgav en ung filosof ved navn Otto Liebmann (1840—1912) en liten bok med tittelen *Kant und die Epigonen* hvor han avsluttet hvert kapittel med ordene «Also muß auf Kant zurückgegangen werden». Liebmann var også ganske klar i sin begrunnelse for denne tilbakevenden til [Kant](#): dels fordi den spekulative-idealistiske filosofi hadde undergravet seg selv ved tomme spekulasjoner og indre stridigheter, og dels fordi samtidens filosofi i sitt forsøk på å finne et alternativ hadde endt i det han kaller en «prosaisk Realitätshunger».

Det alternativ som best syntes å kunne tilfredsstillen en slik «prosaisk Realitätshunger», var uten tvil den raskt fremvoksende eksakte naturvitenskap, som nå begynte å levere noen av sine mest spektakulære resultater. Her hadde man endelig et bevis på hva den menneskelig tenkning kunne drive det til når den baserte seg på erfaring, eller holdt seg til kjensgjerningene som det nå gjerne het. Problemet — i det minste slik Liebmann så det — var at naturvitenskapens triumfer så alt for lett kunne tas til inntekt for filosofiske retninger som naturalisme og [materialisme](#). Liebmanns oppfordring om vende blikket mot Kants filosofi var derfor i bunn og grunn en oppfordring om å forstå den fremvoksende naturvitenskap, ja den vitenskapelige metode rent generelt, på en måte som ikke endte i det prosaiske. Og det innebærer at filosofiens oppgave blir å vise at den vitenskapelige metode hviler på et idealt grunnlag.

De fleste filosofihistoriske fremstillinger av denne epoken vil ha det til at Liebmann med *Kant und die Epigonen* innledet en ny filosofisk retning, nykantianismen, som så kom til å dominere tysk filosofi helt frem til 1914, for deretter nærmest fullstendig å gå i glemmeboken. Men merkelig nok har det i den senere tid stadig dukket opp publikasjoner — endog på engelsk!¹ — som bestreber seg på å hente denne filosofiske retning frem fra glemmelsen. Det kan være flere grunner til at det finner sted en slik gjennerindring innen anglo-amerikansk filosofi: for det først har de filosofiske retninger — [fenomenologi](#) og [eksistensfilosofi](#) — som feiet nykantianismen vekk fra den filosofiske arena i Tyskland, ikke hatt den samme dominerende stilling her. Og dessuten inneholdt nykantianismen på mange måter spiren til de filosofiske retninger — logisk positivisme og analytisk filosofi — som lenge har vært de dominerende innen anglo-amerikansk filosofi: Den debatt om «the myth of the given» som Wilfried Sellars startet, oppviser store likhetstrekk med debatten om Ding an sich innen nykantianismen; og nå som Michael Dummett erklærte [Gottlob Frege](#) som

opphavsmannen til den analytiske filosofi og Gottfried Gabriel dessuten ettertrykkelig påviste de nykantianske innslag i Freges filosofi, er dette slektskap i ferd med å tre klart frem.²

Filosofien har altså endt opp med den merkelig konstellasjon at i den grad den analytiske filosofi kaster av seg sin formalistiske forblindelse og besinner seg på sin genuint filosofiske intensjon, vil mange av de problemer som nykantianerne balet med, dukke opp igjen her.³ Og mye takket være at tysk filosofi nå importerer deler av den analytiske filosofi, vil også den klamme hånd som har ligget over tysk filosofi i kjølvannet av Heidegges filosofi, forvitre, og dermed skape en åpning mot nykantianismen. I så måte er grunnen grundig forberedt ved de forskjellige studier som Helmuth Holzhey og Ernst Wolfgang Orth har utgitt på forlaget Königshausen & Neumann, i serien Studien und Materialien zum Neukantianismus.⁴ I disse publikasjonen har Kurt Walter Zeidler bidratt med en rekke vektige studier om nykantianismen. Disse har han nå samlet og utgitt under tittelen Provokationen.⁵ Det provokative ved disse studier er dels at de utfordrer den gjenges oppfatning av nykantianismens filosofi, dels at nykantianismen kan oppfattes som en provokasjon sett med øynene til våre dagers filosofi.

Nykantianismen som vitenskapsteori

Selv om den våknende interesse for nykantianismen helt sikker har en genuin filosofisk motivasjon— og ikke bare skyldes at man her finner upløyd mark for nye studier —, så har ingen av disse studier det samme samlende fokus på og genuine filosofiske forståelse av de problemer nykantianismen balet med, som de studier Zeidler har samlet i sin nye bok. Det som gir enhet til Zeidlers forskjellige studier av nykantianismens filosofi, er hans overordnede prosjekt om en nyskrivning av den transcendentale logikk. I så måte kan de studier han har samlet i *Provokationen* leses som forstudier til hans hovedverk *Grundriss der Transzendentalen Logik*.

Nå faller en slik nyskrivning av den transcendentale logikk for så vidt sammen med nykantianismens eget filosofiske prosjekt, og derfor er det nødvendig for Zeidler å gi en detaljert og grundig påvisning av at og hvorledes deres 'forbedring' av Kant kom til kort. Den viktigste mangel var at nykantianerne i for stor grad konsentrerte seg om den transcendentale analytikk, og at de dessuten kun oppfattet denne som en teori om den vitenskapelige metode. Zeidler er derfor på linje med de absolutte idealister ([Fichte](#), [Schelling](#) og [Hegel](#)) når han hevder at en forbedring av Kants transcendentalfilosofi også må trekke inn Kants lære om fornuftens ideer.

Som bakgrunn for å forstå hvorfor nykantianerne i så stor grad kom til å gjøre den transcendentale analytikk til en teori om den vitenskapelige erkjennelse, kan det være opplysende å kaste blikket litt bak de egentlige nykantianere til en filosof ved navn Adolf Trendelenburg (1802-1872). Som en forhistorie til nykantianismen gir derfor Zeidler en instruktiv fremstilling av noen grunntrekk ved hans filosofi, og han sentrer sin fremstilling rundt Trendelenburgs krav om at filosofiens oppgave må være «...å gi det ideale en fast forankring i det reale.»⁶

Det stod tidlig klart for Trendelenburg at det syn på vitenskap og erkjennelse han hadde stiftet

bekjentskap med som student, altså arven fra den absolutte idealisme, ikke på noen måte kunne ta opp konkurransen med den fremvoksende naturvitenskap. Etter som Trendelenburg steg i gradene og til slutt ble rektor ved Berlins universitet og dessuten medlem av det kongelige preussiske Akademi der Wissenschaften, ble det mer og mer klart for ham at denne nye form for vitenskap også var i ferd med å undergrave den humanistiske dannelse han som klassisk filolog var så innforlivet med.

LES OGSÅ: [Sannhet som selvtenkende tanke](#)

Men C.P. Snow kunne vi si at Trendelenburg var den første som virkelig fikk øynene opp for utvikling av «de to kulturer»; og med sin forankring i den klassisk-humanistiske dannelse mente han at den eneste måte å motvirke dette på, var å inkorporere den nye naturvitenskapelige forskning i det han kalte «en organisk livsanskuelse». Og med det mente han — tro det eller ei! — en slags fornyet variant av Platon og Aristoteles filosofi. Den filosofi som skal og må utgjøre grunnlaget for den moderne naturvitenskap trenger derfor ifølge ham ikke å lete etter et nytt prinsipp (grunnlag): «Prinsippet er funnet; det finnes i den organiske verdensanskuelse som har sitt opphav hos [Platon](#) og [Aristoteles](#)...»^Z

Trendelenburg har selvsagt rett i at det ideale og det reale er knyttet sammen i Platon og Aristoteles filosofi; problemet er bare det at den begrunnelse de gir for en slik sammenfletting av tenkning (fornuft) og væren (det virkelige) var blitt avskaffet av nominalismen. Og det var dette nye syn på hva som er virkelig, det vil si at allmennbegrepene som plassholder for sammenvevningen av det ideale og det reale, ikke hadde noen egen virkelighet, som førte til den naturoppfattelse som så igjen dannet grunnlaget for den moderne naturvitenskap.

Den moderne naturvitenskap er jo nettopp moderne i kraft av at den har løsrevet seg fra den grunnleggende forestilling om naturen som noe organisk. Forutsetningen for dens eksakte erkjennelse av naturens fenomener er med andre ord at den legger til grunn at naturen ikke er noe annet en mekanisk sammenheng av enkelting, som fordi den er mekanisk, også kan kvantifiseres — og dermed bringes på matematisk form. Den oppsplitting av virkeligheten til å kun å bestå av det enkelte uten forankring i noe allment (idealt) som nominalismen hadde ført til, gjorde det altså mulig for den moderne naturvitenskap å knytte en sammenheng mellom de enkelte fenomener på sine egne metodiske premisser, det vil si som en mekanisk kausalsammenheng — og ikke som noe organisk, det vil si som noe som har et formål i seg selv. I det minste opererer altså den moderne naturvitenskap med sammenhenger; men disse sammenhenger er følgelig ikke virkelige i nominalistisk forstand etter som de jo er et resultat av den naturvitenskapelige tenkning; de er sammenhenger på metodens premisser — og ikke naturens!

Og det er på dette punkt at nykantianismen tar opp og viderefører Trendelenburgs krav om at filosofien skal vise sammenhengen mellom det ideale og det reale. Hvis den virkelighet den moderne naturvitenskap retter seg erkjennende mot, ikke selv har det ideale i seg, så vil det i det minste være slik at de sammenhenger den naturvitenskapelige erkjennelse qua erkjennelse

påviser i naturen, er noe idealt. Det er med andre ord i den vitenskapelige erkjennelse av naturen, altså naturen som det Kant kalt «Erscheinung», at det ideale og det reale faller sammen.

Nå hadde [Hume](#) som god nominalist ettertrykkelig gjort det klart for filosofene at de med sikkerhet bare kan erkjenne enkelte instanser, når så den moderne naturvitenskap hevder at den kan komme frem til sikker kunnskap om nødvendige sammenhenger i naturen som for eksempel kausalitet, så kan denne nødvendighet — så lenge man aksepterer nominalismen — ikke ha noen annen grunn enn den vitenskapelige tenkning selv. Som motvekt til tidens herskende positivistiske og materialistiske fortolkning av den moderne naturvitenskap, bestrebet nykantianismen seg derfor på å vise at virkeligheten slik den fremstår som sikker erkjennelse i og med den vitenskapelige metode, er en formidling av det ideale (tenkning, fornuft) og det reale. I motsetning til Trendelenburg mente altså nykantianerne at det ideale og det reale ikke er forankret i virkeligheten selv som noe organisk — i så måte var de tro mot nominalismen —, men kun resultat av den vitenskapelige metode.

Det ble dermed en viktig drivkraft for nykantianismen som filosofiske prosjekt å kunne gjøre rede for hvorledes den moderne vitenskap i kraft av sin metode forener tenkning (fornuft) og væren på en slik måte at virkeligheten fremstår som sikker erkjennelse. Og det var i så måte de mente at Kant hadde vist vei med sin *Kritik der reinen Vernunft*, men da vel og merke kun med den del av verket som omhandler den transcendentale analyttikk, det vil si forstanden som det konstitutive grunnlag for sikker erkjennelse av naturen. De hadde liten eller ingen interesse for den transcendentale dialektikk, det vil si fornuftens ideer som rettledeende prinsipper for forstandens virksomhet. Denne delen av *Kritik der reinen Vernunft* vektla de kun som en avvisning av metafysikken og ikke som grunnlag for en ny og annerledes metafysikk som også var rammen for den sikre erkjennelse — naturen som Erscheinung.

I all sin fremhevelse av vitenskapens ideale grunnlag forble nykantianerne på sett og vis en art krypto positivist for så vidt som de mente at det var mulig å rendyrke den idealitet som lå til grunn for vitenskapen uten å måtte støtte seg til noen form for metafysikk. Og der var her de i følge Zeidler tok feil. Han viser til at den organiske verdensanskuelse som Trendelenburgs lanserer i sin *Logische Untersuchungen* nok var et uavklart konglomerat av logikk, metafysikk og vitenskapsteori, men ikke desto mindre er det nettopp her vi i følge Zeidler kan komme på sporet av et mer fullstendig begrep om fornuften som det ideale grunnlag for enhver virkelighetsforståelse.

Tenkningen og dens gjenstand

En av grunnen til at Trendelenburg kom opp med et så gammelmodig og metafysisk belastet forslag som en organisk verdensanskuelse som grunnlag for den moderne naturvitenskap, hadde sin grunn i følgende a) uten metafysikk, det vil si en tenkning som omfatter hele virkeligheten, ville vitenskapen miste sin dannelsesfunksjon og dermed ikke kunne motvirke utviklingen mot «to kulturer», b) selv som formal er logikken knyttet til en tenkende aktivitet, og kan derfor ikke skilles

fra et tenkende subjekt. Det er altså i tenkningens dannelsesfunksjon at logikk og metafysikk møtes; og derfor hadde Trendelenburg ikke den samme redsel for psykologien som senere skulle komme til å kjennetegne nykantianerne.

I motsetning til utelukkede å forstå tenkningen som vitenskapelig metode, mente Trendelenburg å vise til at hvis det ideale og det reale skal være formidlet med hverandre, så kan tenkningen hverken skilles fra det tenkende subjekt eller fra sin gjenstand. Zeidler viser i denne forbindelse til følgende utsagn av Trendelenburg: «...vår tenknings første handling er å ikle seg en anskuelse.»⁸ Og det var oppfatningen om at anskuelsen er et nødvendig kledebon for tenkningen som gjorde at Trendelenburg stilte seg helt avvisende til Hegels dialektiske logikk, som han mente kun var en tenkningens beskjeftigelse seg med seg selv og derfor var uimottagelig for input utenfra. Mot en rent formal oppfatning av logikken innvendte han på sin side at den kun opererte med statiske begreper og derfor heller ikke var i stand til å be-gripe det [reale](#).

Det Trendelenburg derfor etterlyste, var et prinsipp i selve tenkningen som viser dens dynamiske struktur, altså hvorledes den så og si i kraft av sin egen dynamikk beveger seg ut over seg selv mot anskuelsen og dermed fremstår som alltid allerede formidlet med det reale. Som Zeidler påpeker, befinner Trendelenburg seg med en slik tanke mer på linje med Kants idé om en transcendental logikk enn de fleste nykantianere som mente å kunne løse dens slags problemer ved å sette likhetstegn mellom logikken som transcendental og den vitenskapelige metode. Det Trendelenburg med andre ord strever med å finne frem til, er en slags affinitet mellom tenkning (det ideale) og væren (det reale) som muliggjør sammenfletningen av tenkningen og dens gjenstand.⁹

Et fellesskap eller affinitet mellom tenkning og væren mener Trendelenburg å finne i bevegelsen: Det er den samme bevegelse som gjør seg gjeldende såvel i tenkningen som i naturen. Men et slikt forslag tyder på at Trendelenburg ikke var særlig bevandret i moderne naturvitenskap; det begrep om bevegelse som denne opererer med er jo en rent kvantitativ og mekanisk størrelse. Fra og med Gallilei blir bevegelsen ikke lenger som hos Aristoteles forstått som en kvalitativ overgang fra en naturtilstand til en annen, men oppløst i et mangfold av punkter som bindes sammen ved hjelp av en matematisk funksjon. Og da blir det like vanskelig å forstå hvorledes en slik bevegelse kan samvirke med en bevegelse i tenkningen som at en mekanisk, kvantitativ bevegelse i naturen kan frembringe tenkning som en kvalitativ akt — slik moderne naturalisme vil ha det til.

Den kvalitative, dynamiske bevegelse som i følge Trendelenburg karakteriserer tenkningen, har altså ingen ekvivalent i naturen slik denne blir forstått av den moderne naturvitenskap. I og med at denne natur da er et ikke-kvalitativt mangfold, vil en mulig løsning kunne ligge i å gjøre naturen, det vil si erkjennelsens gjenstand til noe som blir formet av tenkningen som en konstruktiv bevegelse. Altså en løsning på linje med Kants øverste grunnsetning. Men for det første er det et åpent spørsmål om Kant dermed kan sies helt ha løst problemet om forhold mellom tenkning og væren (affinitetsproblemet), og i så fall har han gjort det ved å gjøre erkjennelsens gjenstand til Erscheinung, og dette strider mot Trendelenburgs hardnakkede fastholden ved en filosofisk realisme.

Som begrunnelse for sin realisme og følgelig avvisning av idealismen som filosofisk standpunkt, mente Trendelenburg å kunne påvise et hull i Kants argumentasjon for rom og tid som subjektive anskuelsesformer. Det Kant i følge Trendelenburg hadde oversett, var at selv om rom og tid nok er subjektive anskuelsesformer, så utelukker det ikke at de på samme tid også kan være objektive. Og følgelig er det heller ingen grunn til å omtale erkjennelsens gjenstand som *Erscheinung*; i all erkjennelse er det tvert imot slik, hevder Trendelenburg at vi «...i all erkjennelse søker...å begripe tingene slik de er.»¹⁰ Og dermed hadde Trendelenburg også anslått et tema, *Ding an sich*, som skulle vise seg å bli et omkalfatrende uromoment innen nykantianismen.

Selv om Kant fremprovoserer problemet med *Ding an sich* allerede i den transcendentale estetikk ved sin påvisning av rom og tid som subjektive anskuelsesformer, så blir man ikke kvitt dette problem ved ganske enkelt å viske ut skillet mellom anskuelse og tenkning slik nykantianerne forsøkte på. Problemet med *Ding an sich*, forstått som det materiale element som blir syntetisert, det vil si får en enhetlig form i og med dommen, ligger virulent allerede i starten på den transcendentale analyttikk, altså i og med at Kant starter denne med det han kaller en metafysisk deduksjon av kategoriene.

At Kant kommer frem til at rom og tid er subjektive anskuelsesformer er et ledd i hans strategi for å sikre erkjennelsens objektive gyldighet i kraft av a-prioriske strukturer. Når tenkningen — slik Hume hadde påvist — ikke kan gripe nødvendige forbindelser som for eksempel kausalitet på grunnlag av erfaringen, så kan denne nødvendighet — i den grad den altså måtte finnes — ikke stamme fra objektet slik det umiddelbart er gitt i erfaringen, men fra det erkjennende subjekt. [Subjektivitet](#) og aprioritet henger altså nøye sammen, men på den annen side er det nettopp oppgaven til de aprioriske strukturer å garantere erkjennelsens [objektive](#) gyldighet, det vil si at de dommer (utsagn) den fremsetter, ikke er subjektive i den forstand at de utelukkende representerer et første persons perspektiv.

Mens anskuelsen alltid forholder seg til et enkelt fenomen, så er logikkens begreper som sådanne allmenne. Det burde derfor i forbindelse med tenkningen (fornuften) som den andre «stamme» i erkjennelsen være enklere å påvise at de aprioriske elementer stammer fra subjektet som tenkning uten at denne dermed må oppfattes som subjektiv. Man kan ganske enkelt gå ut fra de prinsipper for gyldig tenkning som er etablert av den formale logikk. Og det er da også nettopp det Kant gjør. Så hvorfor hadde de nykantianske filosofer i deres forsøk på å forbedre Kants transcendentale logikk så store problemer med den metafysiske deduksjon at de fullstendig neglisjerte den i sine fremstillinger av Kants filosofi?

Erkjennelsens nødvendighet

I et essay som tar for seg nykantianismens manglede forståelse for den rolle som den metafysiske deduksjon av kategorien har innen rammen av Kants lære om en transcendental logikk, gir K.W. Zeidler en meget instruktiv drøftelse av dette spørsmål. Svaret må søkes i at Kant oppretter en

såkalt domstavle som ledetråd for overhodet å komme frem til kategoriene. Denne ledetråd for oppdagelsen av kategorien tar altså utgangspunkt i tenkningen (fornuften) som sådan, og er således helt i strid med nykantianismen forsøk på å omdefinere kritikken av fornuften til en — riktignok avansert — for vitenskapsteori.

Så hvorfor omdefinerte nykantianismen den transcendentale logikk til en form for vitenskapsteori når Kant så tydelig hevder — og det med en ganske stor porsjon stolthet — at det er den formale logikk og dens dommer, og ikke allerede vitenskapelig begrunnede utsagn som utgjør utgangspunktet for den transcendentale logikk? I følge Zeidler kommer dette av nykantianismens nærmest paniske aversjon mot det de kalte psykologisme. Denne hadde sin grunn i to enkle omstendigheter: a) psykologien beskjeftiger seg med tenkningen (og følelsene) til individuelle subjekter og er således helt uegnet som garantist for utsagns objektivitet; b) i den grad psykologien er en vitenskap, kan den selvsagt ikke gjøre rede for hva som garanterer vitenskapens objektivitet. Dertil trengs det en art meta-teori, det vil si filosofien som erkjennelseskritikk (vitenskapsteori).

MER OM ZEIDLER: [Fornuften som grunn del 1](#) • [Fornuften som grunn del 2](#)

Men hvorfor ville nykantianerne ha det til at det å ta utgangspunkt i domstavlen førte til psykologisme? Domstavlen er jo ifølge Kant kun en formulering av kjente prinsipper fra den formale logikk, altså de prinsipper som konstituerer tenkningen som sådan. Men det er vanskelig å snakke om tenkningen som sådan uten samtidig også å måtte forestille seg denne som akt, så her lurer det psykologistiske spøkelse! Og dermed var det tryggest ifølge nykantianismen å anlegge den regressive betraktningmåte som Kant hadde skissert i *Prolegomena* § 4, nemlig å gå ut fra matematikken og naturvitenskapen som foreliggende, sikker form for erkjennelse. Dette til tross for at Kant selv i paragraf 5 i *Prolegomena* uttrykkelig gjør oppmerksom på forskjellen mellom fremgangsmåte i *Prolegomena* og *Kritik der reinen Vernunft*. «I *Kritikken av den rene fornuft* gikk jeg syntetisk til verks, nemlig slik å forstå at jeg undersøkte den rene fornuft som sådan for å avdekke de prinsipper som ligger til for dens forskjellige elementer og lovmessigheter.»¹¹

Zeidler kommer i flere av sine studier inn på at nykantianismen ved å vektlegge den regressive og ikke den syntetiske fremgangsmåte for å begrunne kategoriens objektive gyldighet, kom til å pensle Kantfortolkningen inn på et feil spor: Av frykt for psykologisme mente de at den beste strategi for å begrunne kategoriens objektive gyldighet, var å ekstrapolere dem fra en antatt gyldig form for erkjennelse, les: den moderne naturvitenskap. Men dermed utsatt de seg for et nytt dilemma, nemlig innvendingen om en sirkel i begrunnelsen av kategoriens objektive gyldighet. Og ifølge Zeidler var det de forskjellige krumspring nykantianerne etter hvert utviklet for å finne en løsning på innvendingen om en sirkel i begrunnelsen av kategoriens objektive gyldighet, samtidig som de holdt fast ved en streng antipsykologisme, som var en medvirkende årsak til at denne filosofiske retning i stigende grad argumenterte for sin egen overvinnelse.

Det var Husserls kritikk av psykologismen i første bind av *Logische Untersuchungen* som her brakte forvirring inn i nykantianernes rekke, nemlig ved å vise at deres anti-psykologisme ikke

hadde vært radikal nok. Og fordi nykantianerne jo var skolert i transcendentalfilosofien forstod de straks at skulle antipsykologismen gjennomføres til punkt og prikke så ville de komme opp i et dilemma, nemlig at de da ikke ville klare å gjøre rede for sammenhengen mellom den tenkning som er helt igjennom objektiv, fordi den er frakoblet enhver form for konkret tenkning (anti-psykologisme) og tenkningen slik den foreligger i vitenskapens objektive utsagn.

Transcendentalfilosofien kan ikke anta noe som gyldig uten samtidig å kunne gjøre rede for hvorledes denne gyldighet tenkes.¹² Noe annet ville — som Zeidler bemerker — være et utslag av det nykantianeren Emil Lask omtalte som «før-kopernikansk blindhet».

Zeidler gjør dessuten oppmerksom på at vel så viktig som å forstå overgangen fra domstavlen til kategoritavlen, er det å forstå hvorledes Kant kommer frem til selve formuleringen av domstavlen; den er jo ingen slavisk gjengivelse av elementer fra den tradisjonelle formale logikk. Så spørsmålet må bli om ikke Kant har smuglet inn et transcendentalt element, altså en mulig materiell implikasjon selv i det han omtaler som formale domselementer. Radikalt formulert: at fordi den formale logikk selv er en form for logos, så er den aldri helt formal, dvs. rensert for innhold. Sett nå at tenkningen aldri er helt formal — annet enn som resultat av en abstraherende renselsesprosess som i seg selv jo også vil være en logisk prosess — og dens eventuelle formale dommer dessuten må undergå en transcendental deduksjon for at de qua kategorier skal kunne ha en konstitutiv funksjon med henblikk på å erkjenne en gjenstand, altså for at de som ideale skal kunne forankres i det reale, da blir forståelsen av den metafysiske deduksjon identisk med Kants ord: «Hvorledes tenkningen selv er mulig.»¹³

Det går som en rød tråd gjennom Zeidlers forskjellige studier om nykantianismen at dette spørsmål er identisk med spørsmålet om fornuftens enhet. Dette er en spørsmålsstilling hvor psykologi, ontologi og metodologi henger uløselig sammen

Zeidler understreker sterkt at fordi nykantianerne i sin respekt for vitenskapen hverken ville eller klarte å ta opp de problemer som ligger innebygget i den metafysiske deduksjon, og omgikk disse ved å begrunne kategoriene som konstitutive betingelser for gyldig erfaring ved å rekonstruere dem ut fra vitenskapen, så banet de samtidig vei for den analytiske vitenskapsteori. Hvorledes dette kunne skje, viser Zeidler med utgangspunkt i Cohens (1842-1918) filosofi. For å unngå den psykologisme som den metafysiske deduksjon ifølge Cohen fører med seg, slår Cohen den endelige bevisførsel for kategoriernes objektive gyldighet for erfaringen sammen med Kants fremstilling de syntetiske grunnsetninger: Det er som det hypotetiske grunnlag for naturvitenskapen slik dette kommer til uttrykk i de syntetiske grunnsetninger, at tenkningen ifølge Cohen på samme tid dokumenterer sin aprioritet og kategoriernes transcendentale funksjon: de viser seg som allerede operative i og med den vitenskapelige metodes fortreffelighet!

Men dermed bortfaller samtidig den sammenheng Kant mener å påvise i den transcendentale deduksjon mellom kategoriene og bevissthetens enhet («appersepsjonens syntetiske enhet»)¹⁴: I en fotnote til B 134 oppsummerer Kant sin argumentasjon slik: «Og følgelig er appersepsjonens syntetiske enhet det høyeste punkt som all bruk av forstanden, endog hele logikken, og i

forlengelsen av denne også transcendentalfilosofien, kan knyttes til. Ja, denne evne er forstanden selv.» Det er vel ikke urimelige å tolke Kant dithen at uten et slikt feste i bevissthetens enhet som det høyeste punkt vil også den enhet i erfaringen som gir vitenskapens et nødvendig grunnlag, fordufte. Og det vil si det samme som at kategoriene som konstitutive betingelser for erfaring ikke lenger er nødvendige, men hypotetiske: de er de aprioriske antagelser som vitenskapen per dags dato tilfeldigvis arbeider ut fra. Cohens strategi kunne muligens virke plausibelt så lenge den vitenskapelige erfaring fremstod som enhetlig og dermed som et slags surrogat også for bevissthetens enhet, men jo mer vitenskapen spesialiserte seg, jo mer forvitret denne enhet til et konglomerat kalt forskning. Dermed forsvant også den den erkjennelsens nødvendighet som Kant forsøkte å etablere med sin transcendentalfilosofi.

Noter

- ¹ Rudolf A. Makkreel and Sebastian Luft (ed.): *Neo-Kantianism in Contemporary Philosophy*, Indiana University Press, Bloomington 2010; Frederick C. Beiser: *The Genesis of Neo-Kantianism*, Oxford University Press, Oxford 2014; Nicolas De Warren and Andrea Staiti (ed.): *New Approaches to Neo-Kantianism*, Cambridge University Press, Cambridge 2015.
- ² Om dette se: Dummett, Michael: *Origins of Analytical Philosophy*, Duckworth, London 1993; Gottfried Gabriel: Frege als Neukantianer; in: *Kant-Studien* 77 (1986), S. 84-101; Frege, Lotze, and the Continental Roots of Early Analytic Philosophy; in: *Building on Frege. New Essays on Sense, Content, and Concept*, ed. Albert Newen, Ulrich Nortmann, Rainer Stuhlmann-Laeisz. Stanford 2001, S. 19-33.
- ³ Jeg tillater meg i denne sammenheng å henvise til et dessverre alt for lite påaktet verk av John Skorupski med den nykantianske klingede tittel: *The Domain Of Reasons*, Oxford University Press, Oxford 2010.
- ⁴ Om Heideggers forhold til nykantianismen kan man lese i nr. 25 i denne serien. Claudius Strube (hrsg.): *Heidegger und der Neukantianismus*, Würzburg 2009.
- ⁵ Kurt Walter Zeidler: *Provokationen. Zu Problemen des Neukantianismus*, Verlag Ferstl & Perz, Wien 2018.
- ⁶ «... das Ideale im Realen fest zu begründen.»
- ⁷ «Das Prinzip ist gefunden; es liegt in der organischen Weltanschauung, welche sich in Plato und Aristotele gründet...» Sitatet finnes i forordet til 2utg. av *Logische Untersuchungen* fra 1862.
- ⁸ «...die erste Tat unseres Denkens besteht darin, dass es sich in einer Anschauung kleidet.» *Logische Untersuchungen I*, s. 335.
- ⁹

Kapitel VII i første bind av *Logische Untersuchungen* har således overskriften: «Die Gegenstände *a priori* aus der Bewegung und die Materie» («Genstander *a priori* ut fra materiens bevegelse»).

¹⁰ «...in allem Erkennen...das Ding erreichen wollen, wie es ist» *Logische Untersuchungen* Bd. I, s. 160.

¹¹ «In der *Kritik der reinen Vernunft* bin ich...synthetisch zu Werke gegangen, nämlich so, dass ich in der reinen Vernunft selbst forschte, und in dieser Quelle selbst die Elemente sowohl, als auch die Gesetze ihres reinen Gebrauchs nach Prinzipien zu bestimmen suchte.» *Prolegomena* § 4, Akademiausgabe Bd. IV, s. 274.

¹² Det er forøvrig den samme problematikk: intet noema (gehalt) uten noesis (akt) som også førte Husserls egen tenkning i mer transcendentalfilosofisk retning med *Ideen I*.

¹³ «Wie das Denken selbst möglich ist.» *Kritik der reinen Vernunft* A XVII

¹⁴ «die syntetische Einheit der Apperzeption»